

I. 1 INTRODUCERE - MINORITATE ȘI MAJORITATE ÎN LITERATURA AMERICANĂ. CONCEPTE GENERALE

„Orice ignorant își închipuie că întreg universul există doar pentru persoana lui, de parcă n-ar exista și alte făpturi decât el.”

(Moise Maimonide, *Călăuza răătăciilor*)

„Cred că toată lumea în țara asta are un complex minoritar. Chiar și majoritatea. Ei sunt vinovați de a fi o majoritate.”¹ afirma Joseph Heller referindu-se la literatura americană văzută pe două coordonate: cea a rasei și cea a sexului.

Cultura americană, gândită adesea ca un tot omogen rezultat din interacțiunea fragmentelor atât de diverse care o compun, ca o cultură „globală”, s-a bazat încă de la începuturi pe ideea că această omogenizare este un rezultat al fuziunii unei „multitudini de culturi”. Deosebirea consta însă în faptul că „cei care au venit primii” au stabilit canonul: este tot o „literatură a imigranților”, doar că aceștia sunt puritanii veniți din Anglia. Astfel apare conceptul de „centru” (canonul stabilit de literatura W.A.S.P.²) care se opune celui de „margină” (culturile minoritare). Evident, se observă că de-a lungul istoriei literaturii americane se va face simțită o mișcare din ce în ce mai accentuată a acestor „margină” către „centru”.

Așadar, se poate vorbi despre aceste două concepte, „majoritate” și „minoritate” în cultura și literatura americană? Și dacă da, în ce măsură se află în opoziție, care sunt elementele ce le despart sau cele ce le apropie? Plecând de la premisa că cele două direcții primordiale care structurează, la modul cel mai general, baza culturală a civilizației americane sunt cele de „melting pot”³ și cel de multiculturalism⁴, vom vedea cum raportul dintre minoritate și majoritate devine unul de interdependență, cea din urmă stabilind canonul, fie el cultural, politic sau social, minoritatea preluând și transformând în același timp caracteristicile sale generale, dorind să se asimileze curentului larg, dar și să se diferențieze.

„Cultura majoritară” americană, privită în aspectele sale cele mai generale este, de fapt, o sinteză a unei multitudini de „subculturi minoritare” care, fiecare la rândul ei, capătă o încărcătură individuală, un sens moral și o serie de trăsături tradiționale. Studiind matricea culturală americană, sociologul Daniel Elazar observa că „Statele Unite ca întreg împărtășesc o politică culturală generală care își are rădăcinile în două concepții contradictorii ale ordinii politice americane. În primul rând, ordinea politică este concepută ca o piață în care relațiile publice primare sunt bunuri de schimb între indivizi și grupuri ce acționează într-un anumit mod pe baza interesului personal. În al doilea rând, ordinea politică este concepută ca un commonwealth – un stat unde toți oamenii au același interes – în care cetățenii cooperează în efortul de a crea și a menține cea mai bună guvernare cu scopul de a introduce anumite principii morale general acceptate.”⁵

În cazul aplicării doctrinei de „melting pot” asupra relației majoritate – minoritate, situație ce poate fi observată pe plan literar mai ales în textele „de început” ale diverselor literaturi, impactul va fi cu mult mai vizibil decât atunci când avem în vedere teoria pluralismului cultural. În acest prim caz accentul se va pune, adesea în mod forțat (și cu implicații negative asupra textului literar ca atare), asupra elementului „majoritate”, în detrimentul tuturor caracteristicilor (și mai ales a celor pozitive) care constituie ideea de minoritate. Ca orice tipar – care este în primul rând politic și abia după aceea cultural – și acesta va implica o strategie: cea a asimilării, vizându-se, în linii mari, integrarea minorității în majoritate, respectiv a grupurilor de imigranți sau a grupurilor ce prezintă deosebiri – în special etnice și religioase – de pe teritoriul american în societatea deja constituită de W.A.S.P. Contextul va aduce în discuție în permanență o „diferență culturală”, acceptată și tolerată, tendința fiind întotdeauna spre atenuarea acesteia. Procesul nu este unul forțat în sens negativ: având în principal ca subiect imigrantul ca membru al unei comunități minoritare, majoritatea va ține întotdeauna cont de dorința acestuia de a fi asimilat, de a avea aceleași drepturi și îndatoriri ca și individul născut în Statele Unite. Această teorie nu neagă diversitatea, ci doar o minimalizează, accentul punându-se pe anumite valori culturale și sociale comune, acceptate de toți

membrii ce formează majoritatea: limba comună (care, în cazul grupului minoritar evreiesc, va fi și mai evidentă, ducând practic la moartea idișului pe teritoriul cultural american în favoarea englezei ca limbă a textului literar), valorile comune, încurajarea indivizilor proveniți din diverse medii culturale de a-și împărtăși experiența și tradițiile, astfel încât ideea de „celălalt” ca imagine a străinului se va atenua treptat, direcționarea făcându-se spre aspectul dezvoltării economice.

După cum aminteam mai înainte, această teorie a asimilării nu încearcă se nega diferențele culturale dintre indivizi, ci doar să le atenueze, adesea pentru a evita problemele sociale: de exemplu, putem observa faptul că, în cazul imigranților, mulți dintre aceștia trăiesc, cel puțin la început, în „cartiere etnice” (iar grupul minoritar evreiesc nu va face excepție de la această regulă). Dacă asimilarea – la un nivel mai mult sau mai puțin profund – nu se petrece, segregarea etnică devenind astfel permanentă, pot apărea sistemul de tip castă și resentimentele, ducând la violență etnică și la probleme pe termen lung – în cazul grupului/grupurilor evreiești această „ieșire din ghetou” se va petrece practic, în cele din urmă, în totalitate, spre deosebire de grupul, la fel de numeros, al afro-americanilor. Pentru a evita această problemă, teoria „melting pot”-ului va pune un accent deosebit pe asimilarea imigrantului și, ceea ce este la fel de important, a culturii sale minoritare. Evident, posibilitatea de a considera Statele Unite ca fiind o punere în practică în totalitate a acestei idei nu este viabilă în special din cauza faptului că se pleacă de la premisa că *toți imigranții* din Statele Unite pot și trebuie să fie asimilați într-o cultură omogenă după două-trei generații – dar pe măsura succesiunii acestor generații tendința de asimilare va deveni din ce în ce mai slabă la nivel cultural (în special atunci când la nivel social aceasta s-a și produs deja) în favoarea celei de diferențiere. Din dorința exagerată de a asimila caracteristicile culturale ale minorităților (în primul rând ale grupurilor formate din imigranți, unde acestea sunt mult mai pregnante) se vor crea tensiuni – perfect vizibile la nivel literar – între ceea ce am numit mai înainte „canon” și „margine” în sensul că, deși cel mai adesea dorința de a fi asimilați masei majoritare există, indivizi cu tipuri distincte de culturi vor prefera să păstreze câte ceva din ceea ce îi face unici. Ajungând la acest nivel vom observa că apare o diferență de nuanță între teoria „melting pot”-ului și cea a asimilării: în timp ce termenul de „melting pot” are ca bază conceptul conform căruia societățile formate din culturi ale imigranților, religii și grupuri etnice vor produce noi forme culturale și sociale hibride, asimilarea implică lipsa abilității noilor grupuri minoritare, subordonate majorității, de a afecta valorile grupului dominant. Fiind o teorie care favorizează ideea de majoritate, accentul se va pune în principal pe moștenirea britanică – canonul literar va prelua masiv teme, motive, structuri literare din literatura engleză în primul rând. Deși în mod ideal acest concept trebuia să cuprindă atât o „mixtură” de rase, cât și de culturi, varianta americană a „melting-pot”-ului s-a dovedit a fi, în practică, cultura W.A.S.P., având un impact minim cu celelalte culturi minoritare și păstrând, de fapt, doar tendința de a le îngloba în ceea ce deja fusese definit drept „canon”. Acesta este motivul pentru care această teorie va începe să fie considerată de către sociologi și critici literari nu numai idealistă, ci chiar rasistă – motivul cel mai des invocat fiind faptul că se excludeau complet imigranții de origine non-europeană (iar acest comportament pe plan social avea ca răspuns pe plan literar respingerea creațiilor lor literare), precum și cei din Estul și Sudul Europei (ca impact asupra grupului evreiesc se poate observa marginalizarea, la începutul secolului XX, a evreilor vorbitori de idiș veniți din Rusia sau din Polonia⁶). Privind tocmai din această perspectivă se poate vedea importanța actuală a acestei teorii pe plan social și cultural pentru că, făcând o comparație între ceea ce se întâmpla la începutul secolului cu ceea ce se întâmplă în momentul de față în peisajul american, vom descoperi numeroase similitudini. Între 1890 și 1920 Statele Unite înregistrează aproximativ 18 milioane de noi cetățeni, aflându-se în plin proces de absorbție a unui influx major de imigranți – irlandezi și germani, urmași apoi de italieni și imigranți din Estul Europei, catolici și evrei. În momentul de față, Statele Unite experimentează un nou val de imigrație, provenit mai ales din lumea asiatică și din America Latină, acest fapt având în practică implicații profunde asupra acestei societăți care prin tradiție își are rădăcinile într-o generație de imigranți.⁷

Deși ideea de melting-pot are în vedere conceptul de diversitate culturală, atunci când dezechilibrul dintre „majoritate” și „minoritate” devine mult prea mare, se poate ajunge adesea la această prevalență a majorității, rezultând astfel teoria asimilării. În acest caz, membrii care formează grupul unei minorități etnice din cadrul unei societăți mai extinse – care în acest caz este spațiul american – își vor abandona

propriile tradiții sociale și culturale în totalitate pentru a adopta caracteristicile și tradițiile grupului etnic dominant W.A.S.P. Un exemplu al aplicării în practică al acestei teorii ar fi mișcarea de americanizare care a avut loc în timpul primului război mondial, acest curent încurajând Statele Unite să ceară imigranților să renunțe la caracteristicile lor etnice și să adopte trăsăturile masei dominante pentru a putea obține cetățenia americană.

La polul opus conceptului de „melting-pot”, precum și teoriei asimilaționiste, se plasează teoria pluralismului cultural, teorie ce susține că grupurile etnice minoritare nu ar trebui să renunțe la valorile și tradițiile lor prin asimilare sau prin amestec. Ca o soluție, pluralismul propune o coexistență a acestor grupuri etnice din cadrul societății americane, ele păstrându-și în același timp tiparul lor cultural propriu.⁸ Dificultatea survine în momentul în care o astfel de societate multiculturală trebuie să fie definită dintr-o singură perspectivă, deoarece această teoretizare este făcută, în cele mai multe cazuri, de grupul majoritar. La nivelul cel mai general, ideea de pluralism cultural implică toleranță față de minoritățile rasiale și etnice (deci întotdeauna este considerată această relație descendentă de la „majoritate” spre „minoritate” și nu invers, mai ales în ceea ce privește îmbrăcămintea, limba, hrana, credințele religioase și alte manifestări de natură culturală). Ca și în cazul conceptului de „melting-pot”, și aici problema va consta în direcționarea spre perspectiva europeană (mai exact, vest-europeană), dar discuțiile se vor centra mai mult pe marginalizarea individului în favoarea grupului din care acesta face parte. Din această cauză, deși multiculturalismul este, prin definiție, un adept al diversității, această teorie a fost acuzată, la rândul ei, de rasism: „departe de a fi o modalitate de vindecare a rasismului, multiculturalismul este un rasism într-o formă nouă... Albii de astăzi, care nu au fost niciodată proprietari de sclavi și care nu au nici o responsabilitate personală în ceea ce privește sclavia, sunt forțați să accepte o responsabilitate colectivă – doar pentru că aparțin aceleiași rase ca și proprietarii de sclavi din Vechiul Sud. Oamenii nu sunt văzuți ca indivizi, ci ca fragmente ale unui colectiv tribal.”⁹ Deci și această teorie, dezvoltată la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80 ai secolului XX, va pune anumite probleme deși vine ca o strategie menită să salveze ceea ce reprezenta ideea de „America”. Fiind un concept introdus în principal prin intermediul programei școlare, va avea în primul rând o aplicare la nivel cultural, mai exact textul literar va fi cel care va furniza materialul necesar. Direcționarea se va face în primul rând spre literatura feminină, această opțiune fiind determinată de o compartimentare de gen: masculin vs. feminin și spre literatura populației de culoare (axa rasei, opoziția cea mai evidentă fiind cea a negrilor vs. albi). Astfel, într-un mod oarecum artificial, termenul de „cultură” începe să-l înlocuiască pe cel de „rasă” ca un element distinctiv între grupuri umane diverse. Dorința de a crea această programă școlară diversificată își are rădăcinile în anumite mișcări intelectuale și sociale din anii '60, printre aceste numărându-se Black Power, La Raza, The American Indian Movement și The Women's Liberation Movement, dar și în diversele schimbări demografice și culturale, această varietate fiind accelerată de valul de imigrație non – european (imigranți proveniți în special din Mexic, America de Sud și Asia).¹⁰ În acest context iau naștere situații paradoxale în care anumite filoane culturale ale imigranților care rezistă acestui curent ajung să fie considerate de-a dreptul anormale: din această categorie ar face parte, de exemplu, comunitatea irlandeză, extrem de conservatoare. Dar privind și analizând toate aceste grupuri la nivel global se conștientizează faptul că, în realitate, este extrem de dificil de precizat care dintre aceste minorități rămân „în afară”, mai ales atunci când trebuie să se facă disocierea între opțiunea lor proprie și un mecanism de excludere. De exemplu, s-au făcut eforturi imense pentru promovarea literaturii scriitorilor de culoare, în anii '60 fiind considerat grupul care prezenta cele mai mari probleme și cel mai defavorizat, în timp ce nativii americani ai aceleiași decade erau împovărați de numeroase legi restrictive, interesul pentru literatura lor începând însă să se dezvolte treptat. Grupul evreiesc sau cel hispanic au urmat aceeași traiectorie, pendulând între asimilare și prezervarea propriilor tradiții.

Pluralismul cultural, mergând în contra direcției sugerate de teoria „melting-pot”-ului, va avea tendința să categorizeze culturile minoritare prin opoziția strictă la ceea ce se înțelege prin curentul major al culturii americane ale cărui etichete sunt cele de „alb”, „vestic”, „masculin”, „creștin”, „clasă de mijloc” și „heterosexual”. Astfel, în momentul în care asimilarea nu mai este privită ca un rezultat inerent al relației majoritate-minoritate, diferențele dintre acestea, cel puțin la nivelul unei baze teoretice generale, vor deveni cu mult mai vizibile. Aceasta este una din cauzele pentru care se va ajunge la situația paradoxală

de a considera direcția pluralismului cultural ca pe o nouă formă de rasism: „Nimic nu este în mod obiectiv mai bun decât altceva”. Oricine ridică civilizația occidentală deasupra triburilor primitive – oricine admiră zgârie-norii și ia în derâdere peștera – este un euro-centrist care privește viața într-un mod distorsionat. Toate culturile sunt egale, susțin adepții multiculturalismului; fiecare cultură este diversă – dar nici una nu este superioară. Ceea ce dorește să facă multiculturalismul este nu să „lărgescă” cunoașterea noastră asupra diverselor culturi, ci mai degrabă să anuleze *evaluările* noastre asupra acestora. Multiculturalismul caută să distrugă conștientizarea valorilor obiective ale modului occidental, sau rațional, de viață, și lipsa de valoare a opusului său.”¹¹ Ceea ce se critică în primul rând aici este valorizarea ideii de grup în detrimentul celei de individ, precum și exagerarea aplicării unor etichete precum „multirasial” și „divers”, ajungându-se chiar la negarea culturii americane ca o cultură de tip W.A.S.P.: negându-se în totalitate ideea asimilării, se consideră că fiecare grup în parte și-a păstrat caracteristicile etnice, rasiale și culturale fără a fi influențat de ceea ce este considerat, în principiu, „cultura comună” – aceasta fiind văzută ca supremație a *grupului* alb, o cultură a bigotismului și a discriminării, remediu fiind o scoatere mai puternică în evidență a caracteristicilor unui alt grup cultural determinat. Împărțirea societății – și a culturii americane – în persoane de culoare/hispanici/nativi americani/evrei/asiatici ș.a.m.d. ar duce în practică, consideră adversarii multiculturalismului, la distrugerea încrederii individului în el însuși deoarece, în procesul de căutare a propriei identități, acesta va simți în permanență nevoia să fie asociat unui grup anume, să fie „etichetat”, abandonându-și, de fapt, propria autonomie și rămânând fără nici un fel de drepturi deoarece, la un anumit punct, nu mai este individul cel care ia deciziile – indiferent care ar fi natura acestora – ci grupul etnic care începe să-i impună ceea ce trebuie să facă și modul în care ar trebui să gândească. Individul nu mai este, în acest stadiu, o „persoană”, ci o „entitate etnică” – acesta fiind scenariul, evident forțat, prin care multiculturalismul devine rasism. „Adepții diversității sunt adevărați rasiști în cea mai proprie accepțiune a termenului: aceștia văd lumea prin lentile colorate, colorate de rasă și sex. Pentru multiculturalist, rasa este ceea ce contează – pentru valorile, pentru gândirea, pentru identitatea umană în general. Nu e de mirare că rasismul este în creștere: incapacitatea de a vedea „culoarea” este considerată acum un lucru rău, dacă nu chiar ceva imposibil. Nu e de mirare că oamenii nu se mai tratează unul pe celălalt ca individualități: pentru adeptul multiculturalismului ei nici nu sunt.”¹² Aceasta este cu siguranță una dintre problemele cu care trebuie să se confrunte în permanență teoria multiculturalistă deoarece această tendință de a-și defini identitatea socială – și, mai mult decât atât, *identitatea politică* – în termenii unui grup bine delimitat (care poate avea ca punct de plecare rasa, etnia, clasa socială, sexul, naționalitatea, religia sau orice altceva) poate duce la numeroase confuzii, dând naștere la o mulțime de controverse. La nivel cultural, prin legarea artei și a literaturii de componentele rasiale, etnice sau cele de identitate sexuală, pluralismul cultural a „compartimentat” spațiul american, determinând certe zone care au o tendință clară de a deveni din ce în ce mai izolate. Totuși, aspectele pozitive ale acestei noi teorii care reunește conceptele de artă, rasă și cultură se pot vedea în faptul că însuși „canonul” a fost îmbogățit cu o nouă perspectivă prin care istoriile culturale ale diverselor grupuri erau recuperate, reexaminat și interpretate.

Acest accent pus pe ideea de *etnic* și *etnicitate* se va face simțit în spațiul american începând cu anii '60, mișcarea pentru drepturile negrilor, „Black Power Movement”, fiind unul dintre factorii decisivi care au contribuit la constituirea respectivei direcții. Americanii de culoare (sau „afro-americanii”, cum au mai fost denumiți) erau îndemnați să fie ei înșiși, în loc să încerce să se conformeze la linia impusă de majoritatea – albă – a societății. Erau puse sub semnul întrebării standardele de frumusețe occidentale, până atunci unanim recunoscute, în același timp acest grup căpătând o importanță din ce în ce mai mare în cadrul societății americane (nu numai pe plan cultural și artistic, dar și în sistemul de guvernământ, afaceri etc.). Urmând acest model, și alți americani care nu se simțeau încadrați pe de-a-ntregul în respectivul model stereotip de sorginte europeană au început să simtă dorința de a-și exprima propria lor identitate etnică: aceasta nu mai este considerată un element demn de a fi neglijat, ci un mod de a-și afirma unicitatea. Evident, această mișcare va fi oarecum mai pronunțată și mai violentă în cazul grupurilor a căror diferențiere de majoritate se face pe baza unor caracteristici atât de imediat evidente cum este culoarea pielii. Din această categorie fac parte și hispanicii, printre primii care au urmat exemplul afro-americanilor în interesul pentru propria lor etnicitate. La mijlocul anilor '60 și mai ales spre sfârșitul acestei decade, hispano-americanii – care

deja se apropie mai mult de grupul evreilor americani prin marea diversitate a locurilor de proveniență – încep să se afirme¹³ pe plan social. Comparativ cu cele de mai sus, aproximativ în aceeași perioadă, grupul evreilor americani va primi un nou impuls, de data aceasta influențat de evenimente care aveau loc pe plan extern: procesul pentru crime de război intentat în 1961 lui Adolf Eichmann, considerat unul din responsabilii majori ai punerii în aplicare a „soluției finale”, făcându-se astfel vinovat de exterminarea a milioane de evrei, aducând din nou în atenția tuturor Holocaustul, va provoca o creștere a conștiinței etnice și în cadrul acestui grup. Războiul de șase zile din 1967 va duce de asemenea la o reacție puternică a comunității evreiești din Statele Unite, înfuriată de neimplicarea guvernului american – rezultatul fiind un sentiment nou de solidaritate: ba chiar, mai mult decât atât, se poate considera că avem de-a face cu unul din momentele care marchează transformarea minorității evreiești dintr-un grup constituit în principal pe considerente de ordin religios într-un grup etnic.

Se va putea observa cu ușurință faptul că, în Statele Unite, grupurile minorităților albe, deși diferite unul de altul prin anumite caracteristici, cum ar fi, de exemplu, gradul de educație, principalele domenii de activitate, venitul sau căsătoriile interracial, prezintă mult mai multe asemănări între ele decât față de minoritatea afro-americană, hispanică, cea a nativilor americani sau cea asiatică. Deși discrepanțele între „grupurile albe” sunt variabile în funcție de perioada istorică la care ne referim, ele nu sunt atât de pregnante nici măcar la nivelul celor două mari categorii care le subdivid, cea a vechilor imigranți veniți din nordul și vestul Europei și cea a noilor imigranți, de proveniență sud-est europeană sau central-europeană.¹⁴ Totuși, grupurile minoritare „albe” pot fi puse în contrast prin intermediul unei întregi serii de diferențe, multe fiind bine fundamentate încă de la începutul procesului de imigrare în care au fost implicate, cum ar fi preferința pentru anumite orașe și pentru anumite cartiere pe care aceștia o manifestă în alegerea rezidenței sau comportamentul familial și moștenirea culturală pe care o transmit generațiilor următoare. O dovadă în plus a faptului că ideea de pluralism cultural este un concept extrem de puternic în spațiul american o constituie tocmai această diferență care persistă între grupurile de origine europeană pe de o parte și, pe de altă parte, cele ale negrilor, hispanicilor și asiaticilor.

Vom vedea că aceste relații și clasificări determinate de ceea ce se întâmplă pe plan sociologic în spațiul american se reflectă extrem de bine și în plan literar. Relația minorității evreiești cu majoritatea, precum și cu celelalte grupuri minoritare din Statele Unite, va fi, în special în decursul secolului XX, una extrem de fructuoasă datorită și situației speciale care face din evreul american nu reprezentantul unei singure minorități, ci al unui „conglomerat minoritar”. Apropiată, pe de o parte, de grupul majoritar prin aceea că membrii ei sunt socotiți „albi” – o caracteristică ce ajunge să fie, de fapt, destul de pusă în discuție – minoritatea evreiască americană se va deosebi de acesta la nivel religios (deci, implicit, și la nivel cultural) și etnic: „Evreul, așa cum numeroase cărți, eseuri și imagini atestă, era negru, murdar, *asiatic*. Era leneș și șmecher. Evreicele erau întunecate și pline de tentații. Recunoașteți descrierea? Evreii erau negri. Ajungeți în zilele noastre. În fiecare raport guvernamental bine echilibrat sau în orice recensământ de populație există reprezentanții albilor, negrilor și hispanicilor. M-am întrebat întotdeauna de ce îi uită pe evrei. Răspunsul este că în zilele noastre evreii nu constituie un grup distinct. Întrebați pe oricine și veți afla că evreii sunt albi. Cum am reușit să trecem în cealaltă jumătate a spectrului rasial în doar o jumătate de secol? Cum am putut fi negri timp de secole și apoi, dintr-o dată, am devenit albi – doar dacă nici nu există o astfel de distincție precum negru și alb.”¹⁵ David Holzel ilustrează foarte bine traiectoria pe care o va parcurge *Evreul* – atât ca individ plasat în realitatea socială cât și ca personaj ficțional – pe parcursul său dinspre teritoriul european înspre cel american. Ceea ce se întâmplă în acest caz nu se va mai întâmpla cu reprezentanții nici unei minorități americane: Evreul, văzut ca „negru” în Europa deoarece era, prin excelență, asociat cu imaginea „Celuilalt”, fiind practic cel care intra în opoziție cu majoritatea, implicând toate aspectele negative ale unei astfel de relații, ajunge „alb” în America! Aici, cu mici excepții care repetă, pe plan literar, stereotipiile preluate din literatura engleză, existau deja alte grupuri care purtau emblema „Celuilalt” – afro-americanii, pe de o parte, și nativii americani, pe de altă parte. Astfel, o asimilare implicită va avea loc: evreul este asimilat, el devine alb deoarece funcțiunea lui negativă nu-și mai găsește locul. În acest mod minoritatea evreiască a fost adesea folosită ca un model capabil să demonstreze viabilitatea teoriei „melting-pot”-ului: se aștepta ca evreii și descendenții lor să se armonizeze cu interesele și cu modul de viață al elitei anglo-americane, acest aspect fiind condiționat

probabil de experiențele europene avute de aceștia. În același timp, un astfel de model asimilaționist nu era considerat ca fiind posibil pentru afro-americani. Pentru ei, ca și pentru alte minorități care erau minorități în mod *vizibil* s-a preferat aplicarea teoriei pluralismului cultural.

Cele de mai sus se vor regăsi adesea, într-o formă sau alta, și la nivelul textului literar care se află într-o permanentă legătură cu ceea ce se întâmplă în spațiul realului, reflectând și interpretând elementele din care se construiește acesta. Raportându-se fără întrerupere la relația pe care o are cu majoritatea (ca „producătoare” a canonului), și literatura evreiască va avea în acest context minoritar o situație aparte: pe de o parte ea urmează un tipar similar în anumite privințe cu literatura germană sau scandinavă din cadrul literaturii americane, în același timp apropiindu-se mult mai mult în aparență de cultura dominantă W.A.S.P. decât de literatura celorlalte grupuri etnice minoritare. Am putea afirma că această literatură este într-un fel mai aproape de literaturile care devin marginale încercând să se desprindă de canon (cum ar fi, de exemplu, proza lui Faulkner, care convertește literatura Sudului într-o literatură regională, sau cea a lui Dos Passos, care, în *U.S.A.*, încearcă de-a dreptul să anihileze un canon care nu mai corespunde ideilor sale estetice).

Pe de altă parte, literatura evreiască, deși uneori încearcă să se ralieze curentului majoritar, își alege niște modele care sunt fie cele care tocmai încearcă să părăsească acest spațiu (literatura de stânga, de exemplu), fie unele pe care să devină „falimentare” (cum ar fi romanul realist al lui William Dean Howells). Și astfel literatura evreiască capătă un aspect foarte straniu: e o literatură „a albilor” care ne lasă mereu impresia că e pe punctul de a se „integra” dar care rămâne în permanență o literatură regională. Obstacolul principal pare a fi la început limba: o literatură scrisă în idiș¹⁶ nu poate fi înțeleasă, evident, decât de un grup limitat și, ca atare, nu are cum intra într-un circuit literar care are la bază limba engleză. Dar aceasta nu este, de fapt, decât o problemă relativă deoarece acei prozatori care stau la baza definirii minorității evreiești din Statele Unite ca entitate culturală fie folosesc toți ca mijloc de exprimare engleza (în această categorie intrând și scriitorii imigranți de la începutul secolului XX), fie sunt traduși din idiș în engleză (cum se întâmplă în cazul ceva mai special al lui Isaac Bashevis Singer). O problemă mult mai serioasă poate fi notată, dacă facem o comparație între literatura evreiască și cea a grupului afro-american, de exemplu. Vom observa că scriitorii precum Ralph Ellison, James Baldwin și, mai târziu, Toni Morrison se constituie într-o comunitate literară mai închisă chiar decât cea evreiască, deși e o literatură scrisă în limba națională. În cazul unui scriitor precum Saul Bellow, ca să dăm doar un exemplu, eticheta de „etnic” și „minoritar” se aplică cu mult mai multă dificultate decât în cazul scriitorilor de culoare amintiți mai înainte care, deși citați și cunoscuți în lumea literară americană, rămân totuși „marginali”. În cazul minorității evreiești, problema limbii, pe care o vom analiza mai pe larg într-un capitol ulterior, va fi rezolvată de la bun început prin sciziunea dintre literatura scriitorilor evrei de limbă idiș din Statele Unite, a celor de limbă ebraică (având o circulație mult mai restrânsă deoarece se adresează unui public dacă nu specializat, cel puțin inițiat în ceea ce înseamnă cultura și, respectiv, religia iudaică) și cea a scriitorilor evrei de limbă engleză, rezultând în acest fel trei grupuri minoritare extrem de diferite a căror importanță variază în funcție de perioada istorică în care se situează.

În ceea ce privește grupul reprezentat de scriitorii evrei de limbă engleză, această pendulare a literaturii evreiești între „canon” și „margine” este cauzată mai degrabă – în cazul scriitorilor imigranți de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX – de dorința de a abandona cât mai repede posibil limba maternă și tradiția cu care veneau în cultura americană, pe de o parte și, pe de altă parte, de imposibilitatea de a renunța la caracteristicile lor etnice. Tocmai aceste caracteristici etnice (în care intră și folosirea limbii idiș, considerată din acest punct de vedere mai degrabă un catalizator în cadrul grupului, apărând ca factor de diferențiere doar în cadrul mai larg al culturii americane) sunt cele care ne conduc la concluzia că nu putem vorbi despre o singură literatură evreiască din S.U.A. decât atunci când luăm ca etalon celelalte grupuri etnice („literatura negrilor”, „literatura nativilor americani” etc.). Avem de-a face cu un grup de imigranți care se constituie din indivizi veniți din toate părțile lumii și fiecare aduce nu numai o zestre rasială și religioasă care constituie baza, ceea ce îi etichetează ca „evrei”, ci și foarte multe tradiții și obiceiuri ale popoarelor în mijlocul cărora au trăit înainte de emigrare. Astfel, evreii din Statele Unite formează nu un singur grup compozit, ci mai degrabă o aglomerare alcătuită din mai multe grupuri, care îi dau un caracter în același timp individualist și general.¹⁷ O definiție pe care o dă

un „dicționar al diversității” termenului de *evrei* nu face decât să întărească această imagine a unei asocieri de grupuri sub eticheta generalizatoare de „minoritate evreiască”: „membri ai unui popor ce împărtășesc un fond de experiență istorică comună, precum și o moștenire religioasă (iudaismul). Apartenența este dată de naștere sau prin convertire. Nu toți evreii sunt religioși. Cei mai mulți dintre evreii americani sunt descendenți ai imigranților din estul Europei. Evreii pot fi înțeleși atât în termeni etnici, cât și religioși.”¹⁸ Astfel, minoritatea evreiască se va diviza atât în funcție de factorul etnic – mai exact în funcție de țările de unde provin, la acest nivel grupul est-european fiind destul de compact și intrând în opoziție mai ales cu grupurile ajunse anterior pe teritoriul american, în special cu cel al evreilor de proveniență germană – cât și de cel religios, „tradiționaliștii” rămânând la utilizarea idișului, în special în spațiul literaturii și mai puțin în comunicarea cotidiană deoarece este evident faptul că izolaționismul practicat în ghetourile din Polonia și Rusia nu mai poate fi aplicabil în noua patrie. Evreii dornici de emancipare, nerenunțând, desigur, la factorul religios decât în manifestările lui exterioare (în special în îmbrăcăminte, mai puțin în ceea ce privește hrana sau relațiile de familie) vor adopta limba engleză, primând, mai mult decât orice, dorința lor de a fi integrați și acceptați.

Cultura evreiască a clasei de mijloc din Europa pune accent pe educația religioasă; aceste valori culturale se combină acum în America cu dorința de a se pune la adăpost și din punct de vedere financiar. Este vorba nu atât de un transfer al valorilor „clasei de mijloc” evreiești pe pământ american, cât mai degrabă de o încercare de adaptare la cultura americană. Pentru acești imigranți ai începutului de secol XX „vânzătorul ambulat personifică transformarea imigrantului evreu dintr-un cărturar într-un negustor”.¹⁹ În acest mod aceștia vor începe să-și însușească „modul de viață american” într-un proces pe care ei îl numesc „purificator”. A deveni american va însemna, în special în perioada de început a acestei literaturi evreiești de expresie engleză, a dobândi o anume „bună-creștere” – un anume tip de rafinament în comportament și în gusturi. Prin intermediul acestui mecanism, minoritatea evreiască din Statele Unite va suferi un nou proces de sciziune, de data asta culturală, ca rezultat al acțiunii de modernizare și de asimilare care are loc în perioada respectivă.

Asimilarea imigranților nu a fost însă un proces cu sens unic. Era dorită, dar numai până la un punct. Eforturile asimilanților nu erau întotdeauna privite cu ochi buni nici de o parte din societatea americană, care începea să perceapă în succesul evreilor din America un fel de amenințare la adresa propriei posibilități de a se realiza, și nici de generațiile mai vârstnice de evrei, care nu puteau renunța atât de ușor la tradițiile și obiceiurile pe care le respectaseră o viață întreagă. Astfel, minoritatea evreiască va trebui să se raporteze, pe de o parte, atât la singularitatea societății americane cât și la varietatea ei, dată de diversitatea indivizilor și a grupurilor care o compun. La acest nivel, vom observa că, evident, „ajungerea în America” nu a reprezentat, nici pe departe, rezolvarea tuturor problemelor pe care evreii le-au avut de înfruntat în spațiul european: ei nu au întâlnit aici numai ostilitatea celor care erau născuți în Statele Unite, care deja se considerau „nativi” și își arogau dreptul de a fi cei care stabileau „canonul” (acesta apărând nu numai pe plan cultural, ci existând și un canon social, respectiv comportamental), precum și contactul cu o cultură care, fără îndoială, le era nefamiliară. Ca efecte, la fel cum se va întâmpla și după cel de-al doilea război mondial, sentimentul de identitate a grupului se va întări printre imigranții evrei de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, direcționarea interesului acestei minorități făcându-se în special spre valorile educației americane – pentru copii se dorea integrarea în societate prin intermediul școlii, mai ales prin învățarea unei limbi engleze perfecte, vizându-se astfel posibilitatea alegerii unei profesii care să îi poată propulsa în societate. Imigrantul – atât cel evreu, cât și cel făcând parte din alte grupuri minoritare americane – a fost nevoit, pentru a-și proteja propria sa individualitate, să se adapteze, pe de o parte, la dimensiunea socială, publică și, pe de altă parte, să-și structureze un univers personal, privat.

Dacă în cazul altor minorități a primat această componentă privată (prin negarea și încercarea de anulare a celei sociale majoritare), în cazul minorității evreiești va exista un echilibru între cele două nivele: există dorința – deși imigrantul evreu va întâmpina numeroase dificultăți – de a-și asimila valorile acestei noi societăți la un nivel general, pe plan personal (aceasta implicând în special relațiile de familie și viața în cadrul ei) fiind mai reticenți, mai ales în ceea ce privește căsătoria, copiii, sărbătorile și tot ceea ce ține de domeniul religiosului. „Trebuia să intrăm în magazine și să fim îmbrăcați din cap până-n

picioare în haine americane” – își amintește un imigrant, descriind atmosfera instaurată la câteva săptămâni după sosirea în Statele Unite – „trebuia să descifrăm misterele sobei de gătit, ale scândurii de spălat și ale telefonului. A trebuit să învățăm să ne târguim cu vânzătorul ambulant de fructe de la fereastră și să nu ne mai fie frică de polițist; și, mai presus de toate, a trebui să învățăm engleza... Pe lângă îmbrăcămintea noastră de imigranți, demnă de tot disprețul, mai aveam și nume evreiești de-a dreptul imposibile.”²⁰ Urmașii acestor imigranți vor fi cei care vor experimenta, începând cu anii '60, schimbări majore în modul de viață și de gândire evreiesc din America – în primul rând o diviziune între o majoritate mereu în creștere de evrei americani pentru care religia nu joacă aproape nici un rol în viața de zi cu zi și o minoritate fervent religioasă (o renaștere a ortodoxismului evreiesc care va respinge tot ceea ce provine din „canonul” american, în principal elementele superficiale, care sunt și cele mai vizibile – modul de a se îmbrăca și hrana). Se va observa astfel că, atât în cazul imigranților cât și a evreilor născuți pe pământ american, vor exista adesea indivizi care apar ca deținători ai unor identități multiple (un fenomen ce va deveni una din temeile adesea ilustrate în proza evreiască americană a secolului XX), fiecare dintre acestea prezentând o importanță mai mică sau mai mare în funcție de circumstanțe: o persoană, parte a unui grup minoritar (în acest caz cel evreiesc) se va manifesta într-un anumit fel atunci când se relaționează la majoritate și într-un altul atunci când relațiile se limitează la propriul grup. În același timp, pe măsură ce se realizează evoluția temporală a grupului, vor apărea diferențe și, inevitabil, tensiuni între membrii acestuia – presiunea exercitată de fenomenul asimilării, care va impune modul dominant de viață, intră în conflict cu tradițiile înrădăcinate la care mulți membri ai minorității evreiești nu vor sau nu pot renunța. Toată această luptă pe care o duce imigrantul, de a-și însuși „canonul social”, dorind totuși să-și păstreze și caracteristicile care îl definesc ca individ unic, va fi reflectată în proza scriitorilor de la începutul secolului XX, prelungindu-se până în anii '30: de foarte multe ori vom avea de-a face cu o literatură de tip memorialistic (jurnale, scrisori, proză având ca punct de plecare propriile amintiri ale scriitorului, descriind sosirea acestuia în Statele Unite și procesul de adaptare prin care a fost nevoit să treacă aici).

După două sau trei generații, această relație dintre minoritate și majoritate (precum și cea dintre „minoritate” și „minoritățile” evreiești) va deveni mai puțin acută, procesul de asimilare fiind practic încheiat, diferențele rezumându-se doar, la un nivel general, între ceea ce am putea numi evrei conservatori și evrei progresiști. Minoritatea evreiască se va dovedi una de succes în spațiul american: membrii ei nu se vor afirma doar în domeniul literaturii, ci și în cel al muzicii, picturii, teatrului sau filmului. Dacă la început lupta între tradiție și modul american de viață era, pe plan social, una destul de înverșunată, în literatură acest lucru va fi mai puțin vizibil (mai mult sub forma unei teme literare, decât ca atare), scriitorii evrei de expresie engleză preluând, încă de la începuturi, tot ceea ce considerau „bun” din canon, transformând apoi aceste elemente într-o manieră proprie – va fi totuși o „literatură minoritară”, dar mai mult în sensul de „literatură a unei minorități” deoarece în proza lor va transpare întotdeauna acest interes pentru majoritate și pentru relația pe care evreul – fie el personaj ficțional sau persoană reală – o poate avea cu ea.

Dezideratul asimilaționist va fi, în multe circumstanțe, nu numai rezultatul dorinței de a întruni cerințele societății americane pentru a avea succes, în plan individual și colectiv, în această Țară a Făgăduinței, ci și un rezultat al identificării „evreității” cu o serie de constrângeri pe care europenii le-au impus asupra minorității evreiești secole de-a rândul în Europa – acest efect se va reflecta câteodată în lipsa totală de interes pentru cultura evreiască, în special în respingerea idișului și a unei întregi literaturi dependente de această limbă. Interesul pentru aspectul „etnic” al grupului – și, în consecință, pentru rolul pe care această componentă îl joacă în literatura sa – va deveni notabil abia la sfârșitul anilor '60, fiind în mare parte rezultatul crizei sociale și politice pe care Statele Unite au experimentat-o în acea perioadă. Totuși, de această „redescoperire etnică” vor beneficia mai mult alte grupuri minoritare decât cel evreiesc, acesta continuând să se simtă mai apropiat de majoritate. Cu toate acestea, deși cei favorizați cel mai mult pe plan cultural (dar și social) de acest curent vor fi afro-americanii, putem considera că această direcție a însemnat o redefiniere a conștiinței etnice atât pentru evrei, cât și pentru celelalte minorități – o încercare de redefinire a propriei identități, de stabilire a caracteristicilor relației individului cu societatea în care trăiește dar și cu sine însuși, o încercare de înțelegere a modului în care el se raportează la ceilalți indivizi.

Preocuparea de a redefini individul prin prisma apartenenței sale etnice, de analizare a schimbărilor ce survin în conștiința sa și în modul său de a se defini ca *om*, eforturile de recuperare și de înțelegere pe care le face vor fi teme dominante în proza scriitorilor evrei de după mijlocul anilor '60; sunt elemente pe care le vom întâlni la toți prozatorii contemporani importanți, fie că este vorba de Saul Bellow, Bernard Malamud sau Philip Roth.

Este un fapt general acceptat că iudaismul american a început să se fragmenteze după anii '60. Atmosfera de dezrădăcinare și de confuzie nu va fi o caracteristică exclusivă numai a acestei minorități; întreaga perioadă urmând mijlocului de secol XX va fi caracterizată de scindări importante în societatea americană, atât pe plan politic cât și în ceea ce privește religia. „Afilierile” religioase tradiționale vor fi influențate puternic de noile teorii legate de multiculturalism, care încearcă să redefinească grupul și să dea un nou sens autonomiei individului. Anumite caracteristici transmise din generație în generație își vor pierde puterea de convingere: o societate aflată într-un proces extrem de rapid de modernizare care va pune sub semnul îndoielii mai întâi rolurile sociale care îi sunt atribuite individului, pentru a ajunge mai apoi la ceea ce înseamnă identitatea religioasă. Această dorință de a experimenta (cu scopul final de a se autodefini, de a-și regăsi identitatea) va duce, în cele din urmă, la nașterea unei multitudini de opțiuni religioase pentru fiecare individ în parte, rezultatul, în cadrul comunității, fiind o accelerare a fragmentării religioase. În această atmosferă de schimbări rapide, majoritatea evreilor americani va grăbi procesul de asimilare, mulți dintre ei pierzându-și practic identitatea evreiască, ceea ce îi definește ca membri aparținători ai unui grup etnic minoritar. O serie de schimbări vor interveni și în modul evreiesc de gândire, în poziția pe care o ocupă diferitele grupuri în societatea evreiască din Statele Unite, schimbări ce țin de educație și de instituțiile reprezentative pentru această minoritate. Totuși, în ciuda acestei evoluții rapide, care părea să grăbească dispariția caracteristicilor etnice și a fondului tradițional, moștenirea evreiască, combinată cu experiența americană, va renaște într-o nouă formă după anii '60, multe aspecte ale vieții de zi cu zi începând să fie interpretate și comparate cu ajutorul acelei încărcături de tradiții și obiceiuri pe care evreii le aduseseră cu ei venind din spațiul european. Un sociolog precum Daniel Elazar vede supraviețuirea „evreității” în Statele Unite doar prin legarea acestui concept de cel de iudaism, prin recuperarea sentimentului religios: „Iudaismul nu poate fi păstrat prin intermediul etnicității. Cel mult, etnicitatea poate însemna un popas, o modalitate inițială de a defini cine este evreu și cine nu este, adică de a face separarea necesară între evrei și neevrei. Etnicitatea în sine nu are nici un fel de putere de convingere, așa cum s-a văzut în decursul ultimei generații. Sună bine, se potrivește cu ceea ce se petrece în jur, dar oferă puțină substanță pentru a-i ține apropiați pe evrei de evreitatea lor, fie din punct de vedere cultural, fie religios. Prin urmare, trebuie să mergem mai departe încercând să întreținem etnicitatea evreiască *per se*. În al doilea rând, așa cum a spus Saadia Gaon cu o mie de ani în urmă, evreii sunt evrei în virtutea Torei, constituția lor. Este o constituție religioasă. Nici un grup nu are nevoie să aibă monopolul asupra interpretării acestei constituții atâta timp cât interpretarea stă în spiritul Torei și le permite adeptilor săi să rămână legați de alți evrei care urmează alte interpretări prin intermediul unei baze comune. Este sau ar trebui să fie o mare libertate de alegere, dar evreii care vor să rămână evrei trebuie să accepte obligațiile Torei într-o manieră plină de înțeles și care poate fi recunoscută, să înțeleagă ceea ce Tora cere de la ei, nu numai ceea ce și-ar dori să citească acolo.”²¹ Ceea ce Elazar încearcă să demonstreze în acest studiu al său este că, în fapt, încă din momentul în care asimilarea evreilor pornește în Statele Unite, aceștia vor începe să își piardă, încet-încet, acele elemente definitorii speciale care îi fac pe evreii americani să apară ca un grup separat în relația cu majoritatea, precum și cu celelalte grupuri minoritare; în respingerea caracteristicilor etnice, care le aminteau de experiențele nefericite trăite în ghetourile europene, vor fi angrenate și trăsăturile lor religioase, mai ales cele care au legătură cu practica cotidiană – învățământul de tip religios scade în importanță în favoarea școlilor americane, influența sinagogii asupra familiei nu mai este la fel de mare, relațiile între membrii grupului, influențați de ceea ce se întâmplă „în afară” și intrând mult mai mult în contact cu neevreii decât se întâmpla în Europa, se modifică. Se poate vedea cum, în această manieră, urmând toate „regulile” asimilării, evreii americani vor deveni, treptat, *americani*. Într-adevăr – și acest fapt este valabil practic pentru toate grupurile minoritare pe care le putem întâlni în Statele Unite – un prim pas al adaptării a fost să considere faptul că eticheta de „american” reprezenta în același timp un factor capabil să modeleze identitatea religioasă primară a acestor indivizi – evrei americani, catolici americani sau protestanți americani. Evreul a fost văzut atât ca

membru aparținător al unui grup etnic și religios, dar identificarea lui s-a făcut aici în primul rând la nivel religios, „evreitatea” fiind ceea ce îi definea identitatea sa de bază, conștientizată ca identitate de tip religios.

La nivel general, evreii americani au fost descriși și analizați ca o singură comunitate compactă însă, privită mai cu atenție, se va observa existența, de fapt, a unui conglomerat de comunități multiple, toate acestea trecând și printr-o metamorfozare treptată fie din dorința de a se asimila la societatea americană, fie pentru a-și păstra fondul tradițional.

Așa cum se întâmplă la nivel religios, și pe plan politic se vor observa diferențe între diferitele „facțiuni” ale grupului minoritar evreiesc începând cu mijlocul anilor '60; sociologii vor observa două tendințe politice distincte în viața evreiască americană. Prima, axată pe preocupările cu caracter „universal” ale acestei societăți, se va dezvolta din opoziția față de Războiul din Vietnam și de-a lungul timpului caracteristicile sale vor progresa în direcția unui liberalism politic combinat cu o serie de valori și de idei tipic evreiești despre ceea ce înseamnă justiția socială. Cea de-a doua direcție, reflectând și reprezentând experiențele speciale prin care a trecut poporul evreu de-a lungul secolului XX, va afla o orientare mult mai „specializată”, primând în special interesele grupului minoritar evreiesc. Aceste două curente sunt cele care au ocupat viața politică evreiască în ultima jumătate de secol, adesea cea mai importantă problemă fiind cea privind Israelul. Pentru a da doar un exemplu ce ilustrează modul în care afectează acest manieră de gândire comunitatea evreiască americană, este de ajuns să amintim faptul că în timp ce mulți americani s-au opus războiului din Vietnam și politiciile duse de Statele Unite în acea perioadă, conducătorii comunității evreiești s-au luptat din răzputeri să-i izoleze pe acești membri ai comunității temându-se că administrația Johnson ar putea exploata acest tip de activism ce se opunea războiului prin retragerea ajutorului diplomatic și militar față de statul Israel.

Având în vedere, așadar, toate aceste aspecte, ne punem întrebarea în ce măsură se poate vorbi de existența unei literaturi evreiești americane văzută în exclusivitate ca o literatură minoritară. Răspunsul este oferit de însuși statutul pe care îl are acest grup în Statele Unite, de relația sa cu majoritatea, de îmbinarea între tradiție și dorința de asimilare; însăși esența națiunii americane a fost construită din valuri succesive de imigranți, multitudinea enclavelor culturale și etnice din interiorul său, prezența acestei minorități evreiești importante a cărei producție literară acoperă mai mult de un secol vor oferi bazele studierii acesteia ca literatură minoritară în cadrul mai larg al literaturii americane. Evident, o dată cu ieșirea din ghetou, având ca urmare asimilarea și integrarea din ce în ce mai vizibilă a evreilor în mediul occidental, diferențele existente între literatura pe care aceștia o scriu și literatura americană „majoritară” vor tinde să se diminueze. Totuși, aceste diferențe nu vor dispărea, ci doar se vor estompa, neputându-se niciodată vorbi de o uniformizare și standardizare a acestei producții literare a evreilor din Statele Unite.

Referindu-se la evoluția romanului evreiesc american, cercetătoarea franceză Rachel Ertel diferențiază patru momente istorice ale acestuia, puncte care coincid în fapt și cu schimbările la nivel social prin care a trecut acest grup: „imigrarea și intrarea în grupul care îi acceptă; marea criză și renașterea conștiinței sociale care începe să fie stimulată; al Doilea Război Mondial și urmările sale imediate care, pentru evrei, au însemnat, pe de o parte, genocidul și, pe de altă parte, crearea statului Israel; în fine, mutațiile pe care le cunoaște, în prezent, Occidentul, datorită importanței crescânde a Lumii a Treia și a crizei valorilor, survenită ca o consecință a intrării țărilor occidentale în era post-industrială. Aceste patru momente corespund unei transformări a locului individului și a grupului evreiesc în societatea americană, și, în consecință, a romanului evreiesc.”²² Va fi astfel normal ca acești prozatori evrei americani, imigranți și descendenți ai imigranților din Estul Europei, să-și conceapă și să-și trăiască evreitatea în termenii impuși de această cultură europeană, care la rândul său se va modifica treptat prin contactul cu cea americană. Una din cele mai discutate probleme de către critică este cea a diferenței între „scriitorii evrei” și „scriitorii de origine evreiască”, două „etichete” care, de fapt, nu denumesc unul și același concept, intenționându-se să se stabilească în acest mod cine poate fi considerat scriitor evreu american și cine nu: „Nu este în nici un fel clar în ce sens poate fi definită evreitatea unui scriitor care nici nu folosește o limbă evreiască unică, nici nu descrie un mediu evreiesc distinctiv și nici nu utilizează tradiții literare care să fie recunoscutibile ca fiind evreiești.”²³ Așadar, până și niște prozatori considerați absolut definitorii pentru literatura evreiască americană din cea de-a doua jumătate a secolului XX vor fi adesea dificil de așezat într-o categorie strictă și de „etichetat” ca „scriitori evrei” deoarece ei înșiși vor fi cei care vor respinge această catalogare la un moment dat. Ceea ce face ca acești scriitori să fie considerați reprezentativi

pentru minoritatea evreiască nu este apropierea lor de tradiție, ci tocmai depărtarea de ea: evreul american care, în sfârșit, „intră în majoritate”, care își poate manifesta personalitatea fără a se simți inferior și fără a face eforturi conștiente de a se asimila. Spre deosebire de scriitori precum Salinger, Norman Mailer sau Joseph Heller care, deși sunt scriitori de origine evreiască, nu sunt și „scriitori evrei”, prozatorii care structurează, de fapt, literatura evreiască americană văzută ca *literatură minoritară* vor avea ca temă de bază a operelor lor înțelegerea Americii prin prisma unui mod de gândire specific evreiesc. Această „personalitate etnică” a prozatorului se va putea manifesta în maniere extrem de diverse, legate fie de modul său personal de a concepe textul literar, fie de însăși influența pe care societatea americană o va exercita asupra sa, fiind împovărat și de faptul că „scriitorul evreu din diaspora, pe lângă faptul că este minoritar, se va trezi investit de ceilalți și chiar de el însuși cu o identitate etnică care este, în mod practic, o etichetă, o grilă sau o modalitate de clasificare, atât pentru el însuși cât și pentru ceilalți.”²⁴ Și din acest punct de vedere atitudinile scriitorilor vor fi extrem de diverse, mergând de la negarea apartenenței la grupul etnic și încercarea de a distruge legăturile culturale pe care acesta le are cu grupul și până la stricta definire a acestuia prin prisma evreității și a recuperării exclusive și forțate a tradiției, fără a ține cont de societatea reală în care acesta trăiește. Bellow, Malamud și Philip Roth vor păstra echilibrul între aceste două tendințe, analizând diferențele dintre prima și a doua generație de evrei din Statele Unite, lupta dintre lumea veche și lumea nouă, schimbarea evreului aflat în căutarea unei noi identități.

În ciuda tuturor acestor contradicții, literatura evreiască – americană, una dintre producțiile cele mai abundente ale culturii americane, s-a dezvoltat în multe dintre caracteristicile sale într-un mod similar atât cu literatura din patria de adopție, S.U.A., cât și cu literatura celorlalte grupuri minoritare. Pe de altă parte, o serie de alte caracteristici subliniază foarte clar diferențele ce survin, și pe plan literar, între minoritatea evreiască și majoritate și, de asemenea, între minoritatea evreiască și celelalte minorități plecând tocmai de la faptul social cel mai simplu: imigrația evreiască în Statele Unite provenea practic din toate părțile lumii, și fiecare imigrant evreu a adus cu el nu numai elemente rasiale și religioase care îl uneau, la nivelul cel mai general, cu ceilalți evrei, ci și numeroase obiceiuri și tradiții provenite din mediul în care s-au aflat înainte de a emigra.

Având de înfruntat și problema limbii, divizați în diverse subgrupuri, fiind afectați și de această serie de schimbări sociale, religioase sau economice, modul de a gândi al evreilor americani, de a se comporta, însăși personalitatea lor cea mai intimă vor suferi schimbări importante de-a lungul timpului, schimbări ce nu vor întârzia să se reflecte și în textul literar, nu numai la nivelul temelor și motivelor utilizate de scriitori în operele lor, ci și la nivel structural. Literatura evreilor în Statele Unite, așa cum se întâmplă de fapt cu aceasta, anterior, și în cele mai multe dintre țările europene, va începe cu scrieri în ebraică, cu subiect religios, urmate apoi de scrieri în idiș, unde își va găsi loc și literatura de tip laic. Total diferită de aceste două categorii va fi cea în care se înscrie seria scriitorilor evrei de limbă engleză – în special la început aceștia vor scrie, fie că sunt conștienți de acest fapt sau nu, într-o manieră care să facă aceste texte aproape imposibil de diferențiat de curentul general al literaturii anglo-americane. Această tendință venită din partea evreilor care scriu în engleză a devenit atât de puternică încât un important critic evreu, Ludwig Lewisohn²⁵, a insistat asupra faptului că, indiferent de mediu sau de subiect, „o carte este evreiască doar atunci când este scrisă de un evreu care știe că este evreu”. De fapt, această problemă a diferențierii între scriitor evreu/scriitor de origine evreiască sau proză evreiască americană/proză scrisă de un scriitor american de origine evreiască a suscitat numeroase discuții și a provocat nașterea mai multor definiții, majoritatea nefiind capabile să clarifice pe deplin această problemă nici până în momentul de față. Rachel Ertel distinge un număr imens de tipuri extrem de diverse de definire a scriitorului evreu. Spre exemplu, prima dintre ele, ca să ne referim doar la una din cele mai cunoscute, considerată a fi și cea mai contestabilă, este cea reprezentată de criticul american Irwing Malin, pentru care scriitorul evreu ar trebui să fie definit în primul rând de un cadru teologic: „doar un scriitor evreu, animat de tensiuni religioase, având ca „scop ultim” crearea unei noi structuri a sinelui poate pretinde că creează o literatură evreiască”.²⁶ Un alt tip de definiție se va referi exclusiv la temele tratate: conflictul generațiilor, lupta economică, dezorganizarea vieții urbane, opoziția dintre sistemul de valori american și cel evreiesc. O a treia tendință se va axa pe discutarea autenticității operei: pentru a scrie o „literatură evreiască”, autorul trebuie să facă astfel încât „evreitatea” sa să devină parte integrantă a operei, toate celelalte aspecte trebuind să fie

eliminate ca neautentice (adesea măsurarea acestei autenticități făcându-se prin „pozitivitatea” personajelor și a mediilor evocate). Nu numai criticii literari ci și scriitorii evrei înșiși nu au încetat să caute o astfel de definiție: ceea ce fac Saul Bellow, Bernard Malamud sau Philip Roth în romanele lor este, pe lângă încercarea de a găsi o nouă identitate pentru acest Evreu, integrat în societatea americană dar dezorientat, și o încercare de a-și redefini propriul Eu atât în raport cu societatea, cât și cu opera literară.

Doriința inițială de realizare a aceluia „melting-pot”, având aproape o aură mitică, a lăsat loc încet-încet ideii că grupurile minoritare din Statele Unite și produsul cultural al acestora se pot armoniza mai bine cu „curentul majoritar” prin recuperarea tradițiilor cu care acești imigranți au venit din țările de origine și pe care le-au transmis urmașilor lor, așa-numitele „culturi religioase”, atât de variate și pline de viață, fiind menite să realizeze „canonul”.

După cum am mai amintit și la începutul acestui capitol, în literatura americană se dezvoltă o relație între ceea ce am denumit „marginii” – literaturile minoritare – și „centru”. Inițial, aceste două concepte sunt opuse, în termeni politici, centrul semnificând puterea (Anglia), iar „marginile” fiind, evident, coloniile. Între limitele acestui teritoriu, de-a lungul timpului, acest raport se va schimba, dată fiind concepția ideologică care face din acest loc un spațiu care oferă șanse egale pentru toți. „Centrul” va fi, în mod clar, cel care va impune canonul (reprezentat la primul nivel de puritanii veniți din Anglia). Atunci când această opoziție dintre canon și minoritate va slăbi, cultura americană va fi vizualizată ca o multitudine de culturi; constatarea că acest canon anglo-saxon nu este, de fapt, unicul existent va reprezenta un efect al modului în care se explică atât formarea societății americane, cât și a culturii sale: America este văzută ca o „Europă tradusă”, reinterpretată, cât și ca un rival cultural și social al Angliei, o „țară a tuturor posibilităților”, o nouă șansă fiind oferită, în principiu, tuturor celor care vin aici. Procesul imigraționist a suferit schimbări importante de-a lungul timpului și în funcție de cele trei mari valuri de imigrație: cel al puritanilor veniți din Anglia, cel dintre 1820 și 1890 alcătuit în principal din germani, olandezi, irlandezi și scandinavi și cel dintre 1890–1930 în care predominau asiaticii și evreii din estul Europei. Toate aceste elemente vor fi revalorificate de teoria multiculturalistă, literatura etnică devenind la fel de importantă ca și cea a majorității, interesând în principal modul în care identitatea este percepută în relație cu diversele aspecte ale societății.

Problema centrală devine, prin urmare, cea a indentității; fie că este vorba de evrei, afro-americani, asiatici, toți încep să-și pună aceeași întrebare: *cine sunt eu și care este rolul meu?* – acesta este de fapt punctul comun care unește toate literaturile minoritare din Statele Unite, o temă ilustrată de majoritatea „scriitorilor minoritari”, indiferent de grupul etnic căruia îi aparțin.

NOTE

1. *An Impolite Interview With Joseph Heller*, în *Catch – 22. A Critical Edition*, ed. Robert M. Scotto, New York, 1973, p. 469.
2. W.A.S.P. – acronim pentru „White Anglo-Saxon Protestant” (Alb-Anglo-Saxon-Protestant). În Canada și în Statele Unite acest termen este folosit pentru a descrie, la modul general, membrii comunităților de origine engleză, scoțiană și, în ultimul timp, a celor de origine germană, scandinavă și ai altor reprezentanți de etnie nord-europeană. Este folosit în special cu scopul de a-i separa pe aceștia de grupul cultural catolic irlandez, de canadienii de origine franceză și, în special, de imigranții recentii din Estul și Sudul Europei. Este extrem de interesant de remarcat faptul că, în ultimii ani, acest termen s-a folosit frecvent în Anglia în cercurile politice de extremă stângă pentru a face o diferențiere netă între persoanele care nu sunt nici imigranți, nici urmași ai acestora, în ciuda faptului că, din punct de vedere sociologic și istoric, nu se poate accepta teoria existenței unui grup care să aibă o descendență anglo-saxonă „pură”.
3. „The melting-pot theory” – teoria integrării. Acest concept, introdus în cultura americană în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea de către St. John de Crevecoeur (*Scrisorile unui fermier american*) preconiza utilizarea acestei idei pentru realizarea dezideratului ca „indivizi aparținând tuturor națiunilor și religiilor să fie «topiți» într-o nouă rasă”, fiind, de asemenea, și o încercare de a reconcilia, cel puțin la nivel teoretic, elementele care formau mozaicul etnic și religios al Americii. Deși termenul „melting-pot” poate fi aplicat multor țări din lume, cum ar fi, de exemplu, Brazilia și Franța, re-

ferindu-se în general la nivelul crescut al amestecului de rase și culturi, acesta este în principal folosit cu referire la Statele Unite și la crearea națiunii americane, ca o „rasă distinctă” amalgamată dintr-o multitudine de grupuri de imigranți, fiind un termen folosit adesea în legătură cu procesul de americanizare. (Laura Laubeova, *Encyclopedia of the World's Minorities*, Fitzroy Dearborn Publishers, 2000).

4. Multiculturalism – teoria conștientizării și respectării diverselor culturi, religii, rase, etnii, atitudini și opțiuni care coexistă într-un anumit teritoriu determinant. Teoria multiculturalistă, numită adesea și pluralism cultural, apare pentru prima dată în scrierile unui filozof evreu, Horace Kallen, în 1915. Acesta ataca ideea necesității grupurilor etnice de a renunța la trăsăturile lor distinctive pentru a fi complet americani. Argumentul său de bază este că membrii fiecărui grup etnic ar trebui să fie liberi să facă parte din instituțiile de importanță majoră ale societății (referindu-se mai ales la învățământ și la domeniul politicului) și, în același timp, să-și poată păstra și produce propriul lor „bagaj etnic”, rolul Statelor Unite fiind să protejeze și să îngrijească variatele culturi care există în acest teritoriu, susținând, printre altele, și că aceste elemente trebuie acceptate ca fiind complet americanizate și asimilate fără să fie nevoie să dispară ca grupuri distincte.
5. Elazar, Daniel J., *The American Cultural Matrix* în *The Ecology of American Political Culture*, ed. D. Elazar și J. Zikmund, Thomas Y. Crowell Co., New York, 1975, p. 24-25.
6. Ca reinterpretări și reconsiderări ale conceptului de „melting-pot” apar teoria lui „salad bowl” („teoria castronului de salată”), care preconiza păstrarea diferențelor diverselor grupuri în schimbul menținerii unor relații strânse între ele și cea a lui „ethnic stew” („teoria tocăniței etnice”) care considera că toate „ingredientele” etnice trebuiesc amestecate, fără însă ca acestea să-și piardă structura și caracteristicile, gradul de individualitate culturală fiind astfel cu mult mai ridicat.
Unul dintre primii critici ai teoriei „melting-pot”-ului a fost scriitorul și ziaristul Louis Adamic care, în *Laughing in the Jungle* (1932) a scris despre experiența imigranților americani la începutul secolului XX și despre eșecul acestui concept.
7. Într-un studiu din 1998 se observa că populația albă reprezenta un procent de 74 % din totalul cetățenilor americani, populația de culoare 13 %, cea hispanică 10 % iar cea asiatică 3 %, studiile demografice prevăzând însă o creștere, până în 2050, a populației hispanice până la 25 % din totalul populației americane, cea a populației de culoare crescând doar până la 14 % iar cea asiatică până la 8 %. (William Booth, *One Nation, Indivisible: Is It History?*, Washington Post, 22 februarie 1998).
8. Se poate disocia, de fapt, existența a două tipuri de pluralism: cel cultural, în care două sau mai multe grupuri distincte din punct de vedere cultural coexistă în cadrul aceleiași societăți într-o relativă armonie și pluralismul structural care implică coexistența grupurilor etnice și rasiale în sub-societăți structurate în clase sociale și având granițe regionale.
9. *Multiculturalism: An Assault on the Individual* în *Impact*, Newsletter of the Ann Rand Institute, November, 2002.
10. Un exemplu care ilustrează această diversificare a textelor literare folosite ca material didactic ar fi antologia *Jewish American Literature. A Norton Anthology*. New York, W W Norton & Company, 2001.
11. Peter Schwartz, *Back to the Dark Ages?: Today's Attacks on Reason, Individualism and Progress* în *Return of the Primitive: The Anti-Industrial Revolution*, Meridian / Penguin, 1999.
12. Michael S. Berliner and Gary Hull, *Diversity and Multiculturalism: The New Racism*, în *Impact*, November, 2002.
13. În 1964, Joseph Montoya devine primul *chicano* ales în Senatul Statelor Unite. În 1965, americanii de origine mexicană conduși de Cèsar Chàvez organizează greva agricultorilor din California („The UFW Strike”). Tot mexicanii formează, în California, grupul de protest Brown Berets, constituit după modelul lui Black Panthers. După același tipar, portoricanii din Harlem formează „The Young Lords” în 1968, dorind să protesteze împotriva condițiilor precare existente pe plan social și economic în cartierele sărace. După ce președintele Johnson semnează, în 1965, un act prin care rasa, credința religioasă și naționalitatea erau eliminate oficial ca criterii de admitere a imigranților în Statele Unite, valul de imigrație pornind din țări din afara Europei va crește considerabil.
14. Un recensământ din 1980 arăta faptul că englezii și germanii formau cel mai larg grup etnic din Statele Unite – fiecare numărând aproximativ 50 de milioane de persoane (aproximativ 20 % din totalul populației), urmați de irlandezi (40 de milioane), afro-americani (27 de milioane), francezi (13 milioane), persoane care și-au definit originile într-un mod mai vag (ca „americani” sau „alb / caucazian”) (13 milioane) și italieni (12 milioane). În 1979, 57 % din populație era de cel puțin patru generații în Statele Unite, 81 % erau născuți pe pământ american, cu ambii părinți născuți în Statele Unite; doar 11 % sunt la a doua generație, în timp ce 5 % sunt imigranți. Printre minoritățile albe, se observă că cele care au venit mai târziu au tipare de stabilire a populației ceva mai diversificate în comparație cu grupul majoritar W.A.S.P. (apud Lieberman, Stanley și Mary C. Walters, *From Many Strands: Ethnic and Racial Groups in Contemporary America*,

- New York, Russel Sage, 1988, cap. 2).
15. David Holzel, *Do Not Adjust Your Color. How Did Jews Become White All of a Sudden?*, Moment Magazine, 2001.
 16. Limbă vorbită și scrisă de un mare număr de evrei înainte de cel de-al doilea război mondial, în prezent fiind considerată – din cauza dispariției fizice a vorbitorilor ei în Holocaust – practic o limbă moartă; provine din germana medievală, cu adaosuri lexicale din ebraică și din limbile locale, ca polona, rusa, ucraineana, româna, engleza etc. În scris, se folosesc caracterele ebraice, cu anumite valori speciale. Verbele de origine ebraică apar germanizate, în timp ce substantivele de origine germană sunt ebraizate. Principalul centru de înflorire al idișului a fost Rusia. (Dagobert D. Runes. *Dicționar de iudaism*. București, Editura Hasefer, Colecția Judaica, 1997, p. 142-143).
 17. *Literary History of the United States: History*. Editors Robert E. Spiller, Willard Thorp, Thomas H. Johnson, Henry Seidel Canby, Richard M. Ludwig. London, The Macmillan Company. Collier – Macmillan Limited, 1969, p. 690.
 18. *Diversity Dictionary in Diversity Database. Moving Towards Community*, University of Maryland, 2001.
 19. Ronald Takaki, *A Different Mirror. A History of Multicultural America*. U.S.A., Little, Brown and Company, 1993, p. 287.
 20. *Introduction to American Studies*. Edited by Malcolm Bradbury and Howard Temperley, London and New York, Longman, 1988, p. 132-133.
 21. Daniel J. Elazar, *The Future of American Jewry*, Jerusalem Center for Public Affairs.
 22. Rachel Ertel, *Le roman juif américain*, Payot, Paris, 1980, p. 22.
 23. Robert Alter, *After the Tradition. Essays on Modern Jewish Writing*, New York, 1959, p. 18.
 24. Rachel Ertel, *op. cit.*, p. 14.
 25. *Literary History of the United States: History*, p. 691-692.
 26. Rachel Ertel, *op. cit.*, p. 17.